

The Populist Radical Right in Poland. The Patriots

23.03.2015

Zrecenzował(a) Piotr P. Płucienniczak

Redakcja naukowa mgr Andrzej Klimczuk

Zadanie, jakie postawił przed sobą Rafał Pankowski w *The Patriots*, to „analiza podróży radykalnej populistycznej prawicy z politycznych marginesów do samego serca polityki (i z powrotem)” (s. 2).

Trzeba przyznać, że jest to analiza ze wszech miar potrzebna. Mimo – wydawać by się mogło – poważnego problemu związanego z siłą i znaczeniem ruchów prawicowych, temat zainteresował dotąd jedynie garstkę badaczy i badaczek. Nawet niezwykle awans polityczny Ligi Polskich Rodzin i związanych z nią grup na początku XXI wieku nie skłonił naukowców do zastanowienia się nad genezą i konsekwencjami obecności radykalnej prawicy w polskiej sferze publicznej. Książka ma zatem uzupełnić tę lukę w wiedzy o współczesnej Polsce. Trudno o autora lepiej dobranego do tego celu: Rafał Pankowski od niemal dwudziestu lat współtworzy antyrasistowskie stowarzyszenie „Nigdy Więcej”, które zajmuje się monitoringiem aktów przemocy na tle rasistowskim. W książce odwołuje się szerokiej puli źródeł: od wywiadów z byłymi członkami organizacji skrajnej prawicy przez analizy setek materiałów źródłowych (ulotek, manifestów) po przekazy telewizyjne i radiowe.

Książka rozpoczyna się opisem historycznych radykalnych ruchów prawicowych z okresu dwudziestolecia międzywojennego (1918–1939), a następnie losami ich programów w okresie PRL-u (1945–1989). Właściwa opowieść zaczyna się wraz z początkami III RP, kiedy rozpoczynają się dzieje współczesnej prawicy. Pankowski pisze o marginalizacji w okresie lat dziewięćdziesiątych XX wieku, a następnie całe rozdziały poświęca Lidze Polskich Rodzin, Samoobronie oraz Prawo i Sprawiedliwość jako partiom reprezentującym nurt radykalnej populistycznej prawicy w Polsce. Kolejne formacje opisywane są według schematu: zarys historii, ideologia, poparcie, kontakty międzynarodowe. Ostatni rozdział to krytyczna analiza „populistycznego nacjonalistycznego eksperymentu” (s. 169), jakim były rządy koalicji PiS-LPR-Samoobrona (2006–2007). Narracja urywa się w 2009 roku wraz z przejściem przez Prawo i Sprawiedliwość hegemonii na prawicy. Zdaniem Pankowskiego oznacza to polityczny zgon radykalnej i populistycznej prawicy (s. 195), choć pozostawiła ona po sobie istotne zasoby symboliczne i zakorzenienie w dyskursie publicznym. Aneks zawiera listę najważniejszych nacjonalistycznych grup i organizacji aktywnych po 1990 roku oraz wyczerpującą bibliografię, zawierającą zarówno pozycje akademickie, jak i publicystykę i doniesienia prasowe.

Nieco uwagi należy poświęcić definicji opisywanego przez Pankowskiego fenomenu. Otóż pisze on „radykalnej populistycznej prawicy”, nie o „skrajnej prawicy”. Różnica między tymi dwoma może być trudna do uchwycenia. Zdaniem Pankowskiego, skrajna prawica to ruch pokrewny (neo)faszysmowi: autorytarny, przywiązany do przemocy i rewolucyjnej wizji oczyszczenia społeczeństwa z „obcych”. Prawica populistyczna to ta, która łączy autorytaryzm z przywiązaniem do idei „narodu” czy „ludu”, respektuje jednak przynajmniej nominalnie zasady parlamentarnej demokracji. Takie ujęcie problemu pozwala Pankowskiemu ująć w jednym szeregu Polską Wspólnotę Narodową, Prawo i Sprawiedliwość oraz Samoobronę, niewiele uwagi poświęca za to ekstremistycznym ugrupowaniom w rodzaju Narodowego Odrodzenia Polski czy Obozu Narodowo-Radykalnego.

Ważnym elementem studium Pankowskiego jest przybliżenie, w jaki sposób polskie ruchy dostosowywały nacjonalizm do lokalnych warunków. Na przykład, zastępując samo pojęcie „nacjonalisty” „narodowcem”, odrzucając neopoganizm czy neonazizm na rzecz rekonstrukcji tradycji narodowej demokracji. Główna część książki to opowieść na temat tego, w jaki sposób organizacje prawicowe zdołały „dopasować” swoje programy do polskiej kultury, zmieniając ją tym samym i czyniąc niewrażliwą na coraz większe inkursje szowinizmu. Śledzenie, w jaki sposób ruch prawicowy konstruuje problemy społeczne i formułuje ich rozwiązania, pozwala wyjaśnić fenomeny takie jak „antysemityzm bez Żydów” czy „antyislamizm bez muzułmanów”. Pankowski wskazuje przy tym na definiujące cechy radykalnej prawicy, które pozostają w dużej mierze niezmiennie: wspomniany antysemityzm („paradygmatyczna forma nietolerancji” [s. 3]), moralny absolutyzm, przywiązanie do katolicyzmu. Przyjęta przez Pankowskiego metoda stawiająca w centrum symbole i wartości jest bardzo adekwatna w świetle analiz sprowadzających radykalną prawicę do epifenomenu kryzysów gospodarczych czy anomii.

Użycie przez mnie wyżej słowa „opowieść” nie jest przypadkowe. *The Patriots* jest bardziej książką historyczną niż socjologiczną. Mimo zapewnień redaktorów serii, autor nie odwołuje się do wyrafinowanych teorii z zakresu socjologii ruchów społecznych. To największa wada książki. We wstępie autor zaznacza swoje przywiązanie do „socjologii ruchów społecznych w szerokim znaczeniu”, jednak w wywodzie nie przywiązuje dużej wagi do terminologicznej ścisłości. Słownik socjologii ruchów społecznych traktowany jest autora z dużą swobodą, a

odwołania do teoretycznych modeli skrajnej prawicy pojawiają się w treści jedynie okazjonalnie. Większość stosowanych pojęć jest intuicyjnie zrozumiała („zasoby kulturowe” czy „ideologia”), lecz ich operacjonalizacja czy nawet tylko doprecyzowanie znaczenia niewątpliwie pomogłoby książce.

O ile zatem wywód Pankowskiego jest przekonujący jako taki, brak konceptualnych narzędzi ogranicza go, pewne (możliwe) związki przyczynowo-skutkowe nie zostają dostrzeżone. Uwzględnienie większej ilości zmiennych niż tylko czynników kulturowych pozwoliłoby wyrefinować analizę i wskazać na możliwość modelowania zachowań radykalnej prawicy. Inspirującym punktem odniesienia dla studium mogłoby być uwzględnienie struktury możliwości politycznych obok możliwości dyskursywnych. Pankowski zwraca uwagę na konfiguracje partii politycznych oraz działania państwa i aparatu bezpieczeństwa, jednak nie znajduje dla nich miejsca w schemacie wyjaśniania. Również aktywność kontr-ruchów, np. antyrasistowskich czy lewicowych w ogóle, zostaje jedynie wspomniana, jakby nie miała większego wpływu na działania opisywanych organizacji.

Wielką zaletą *The Patriots* jest bogactwo odwołań zarówno do źródeł, jak i do polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu. Fakt, że Pankowski nie proponuje żadnej ogólnej teorii, przygotowuje jednak bazę dla takich prób, czyni z jego książki zaproszenie do poważnego zajęcia się aktywnością skrajnej prawicy w Polsce.

<https://www.pol-int.org/pl/node/1970>